

FERENC VIKTÓRIA – KOVÁLY KATALIN (SZERK.)

**KÁRPÁTALJA MOZGÁSBAN:
TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK ÉS INTERETNIKUS VISZONYOK
AZ EUROMAJDAN UTÁN**

Ferenc Viktória – Kovály Katalin (szerk.)

KÁRPÁTALJA MOZGÁSBAN:
*társadalmi változások és interetnikus
viszonyok az Euromajdan után*

Budapest, 2020

Szerkesztők: *Ferenc Viktória, Kovály Katalin*

Szerzők: *Eröss Ágnes, Ferenc Viktória,
Kovály Katalin, Molnár József,
Orosz Sándor, Rákóczi Krisztián,
Tátrai Patrik*

Szakmai lektor: *Cserniczkó István*

Térképek: *Tátrai Patrik*

Ábrák: *Dénes Csala Data Consulting*

Fényképek: *Eröss Ágnes, Ferenc Viktória, Orosz Sándor,
Vass Tamás*

Kiadja: *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.*

Felelős kiadó: *Erdélyi Rudolf Zalán*

ISBN 978-615-81432-1-9

Budapest, 2020

Készült a Nemzetpolitikai Kutatóintézet, a Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézete és a Momentum Doctorandus Kárpátaljai Magyar Doktorandusz Szervezet közreműködésével.

TARTALOM

Köszöntő (<i>Greza István</i>)	7
Előszó	9
Kárpátaljáról dióhéjban (<i>Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik</i>)	11
SUMMA 2017: a kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése (<i>Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes</i>)	21
TANDEM 2016–2019. Ukrán–magyar együttélés Kárpátalján (<i>Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián</i>)	53
Helyzetkép a kárpátaljai magyar szórványról (<i>Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovály Katalin – Orosz Sándor – Tátrai Patrik</i>)	89
Zárszó helyett (<i>Cserniczkó István</i>)	135
A szerzőkről	141
Közreműködő kutatóműhelyek	147

ZÁRSZÓ HELYETT

Az a földrajzi-közigazgatási egység, melyet ma Kárpátaljaként ismerünk, nagyjából a maihoz hasonló, de azzal mégsem teljesen azonos területen jött létre száz esztendővel ezelőtt. Az 1919. június 28-án aláírt versailles-i békeszerződés Csehszlovákiára vonatkozó részei közül a 81. cikk elismerte a cseh–szlovák állam teljes függetlenségét, amely magában foglalta „a ruténeknek a Kárpátoktól délre fekvő autonóm területét.”

A frissen létrejött Csehszlovákia 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben írta alá a kisebbségek jogait szabályozó nemzetközi szerződést, melyben a II. fejezet 10–13. cikkében a Csehszlovák Köztársaság kötelezte magát, hogy a Podkarpatszka Rusz néven fennhatósága alá került területet önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg. Bár az áhított autonómia csak közel két évtizeddel később és csak korlátozott formában, rövid időre jött létre, az első világháború után az Európa politikai térképét átrendező szerződések révén egy évszázaddal ezelőtt mesterségesen lerakták annak a földrajzi-adminisztratív egységnek az alapjait, amelyet ma – attól függően, hogy keleti vagy nyugati irányból tekintünk rá – Kárpátontúlként (Закарпаття) vagy Kárpátaljaként ismerünk. A huszadik század során az említett neveken kívül nevezték a régiót (vagy a vele nagyjából azonos területet) Ruszka Krajnának, Kárpáti Ukrajnának, Kárpátontúli Ukrajnának, Kárpát-Ukrajnának is. Mi, itt élő magyarok, Kárpátaljaként tartjuk számon szülőföldünket.

Már-már közhelyszerű, hogy a régió – az itt élő, etnikailag, nyelvileg, felekezetiileg színes lakosaival együtt – több különböző államhoz tartozott az elmúlt másfél évszázad során. Periférikus jellege, a mindenkori központoktól távol eső helyzete azonban mit sem változott. Azóta sem, hogy a vidék – a Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett széthullását követően – a független Ukrajna része lett.

Az Európa második legnagyobb területű államának számító Ukrajnán belül a Kárpátaljának nevezett közigazgatási egység mindössze 12 753 négyzetkilométernyit foglal el, ami (a Krímmel és a Kijev által nem kontrollált keleti szakadár régiókkal együtt) a 603 628 négyzetkilométeres ország területének mindössze a 2,1%-át teszi ki. A legutóbbi, 2001-es census idején az ország lakosainak száma 48 240 902 fő volt, ebből Kárpátalján 1 254 614-en éltek; a régió lakossága így az ország összlakosságának csupán 2,6%-át alkotta. A Kárpátalján élő magyar közösség Ukrajna lakosságának alig 0,3%-át jelenti.

A Krím 2014-es orosz annektálását követően, illetve miután Kijev elvesztette a kontrollt a kelet-ukrajnai Doneck és Luhanszk megyék egy része fölött, ezek az arányok módosultak ugyan némiképp, ám a számok jól jelzik, hogy az ukrajnai országos szociológiai kutatások kárpátaljai almintája keveset mondhat el a régióban élőkéről. Az összlakosság töredékét jelentő, Kárpátalja népességének 12%-át kitevő magyar közösség pedig gyakorlatilag meg sem jelenik az országos szociológiai vizsgálatokban, láthatatlan szereplő csupán. Éppen ezért az ebben a kötetben szereplő tanulmányok alapvető információkat szolgáltatnak a régióról, az itt élő emberekről, s ezen belül a kárpátaljai magyar közösségről. Az adatokra pedig nagy szükség van.

A szocializmus ideje alatt Magyarország politikai okokból nem figyelhetett oda az internationalista Szovjetunióban található Kárpátalján (azazhogy akkoriban: Kárpátontúlon vagy Kárpát-Ukrajnában) élő magyarokra. A rendszerváltozás után ez a helyzet megváltozott. 1991-ben S. Benedek András *Immár nem terra incognita!* című írásában a következőképpen fogalmazott ennek kapcsán: „Magyarország felfedezte Kárpátalját! Négy évtizedes kényszerű hallgatás, elhallgatás után, miközben mint egy titkosügynöknek, oly gyakran változtatták nevét a honi és a helyi sajtóban (...), napjainkban egymás sarkát tapossák (a szó szoros értelmében is) az odalátogató újságírók, hivatalnokok, érdeklődők, turisták.” (S. Benedek, 1991:5)

Ez a felfokozott, a korábban vasfüggönnyel elzárt régió iránti érdeklődés azonban hamar alábbhagyott. A határátelőkön tapasztalt több órás várakozás, a majdhogynem járhatatlan utak, a korrupt vámosok, határőrök, rendőrök, tisztviselők, a fejletlen infrastruktúra sokakat elriasztottak a Kárpátaljára látogatástól. A társadalomkutatók azonban – magyarországiak és helyiek egyaránt, nem ritkán szorosán együttműködve – mindettől függetlenül tették a dolgukat, és próbáltak minél pontosabb képet rajzolni a régióban élő magyarok és a velük együtt élő nemzetiségek helyzetéről. Számos olyan szakmailag megalapozott tudományos elemzés készült Kárpátaljáról, a kárpátaljai magyarokról (ezek legnagyobb részére a kötetben szereplő tanulmányok szerzői alapoznak, hivatkoznak is), amelyek révén a kutatók, a politikai döntés-előkészítők vagy az érdeklődők megismerhették a régió helyzetét, az itt élő emberek legfőbb problémáit, a kárpátaljai magyarok mindennapjait.

2013 őszén és főként 2014 telén-tavaszaán azonban – szó szerint – forradalmi változások mentek végbe Ukrajnában. A fiatal ukrán állam függetlensége rövid történetének legmélyebb válságával kényszerült szembenézni. A „méltóság forradalma”, a Krím orosz megszállása, a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kitörése és elhúzódása, a mindezeket súlyosbító politikai és gazdasági válság, a társadalmi bizonytalanság, a katonai sorozások olyan társadalmi folyamatokat indítottak el Ukrajnában, s azon belül természetesen Kárpátalján, illetve az ott élő magyar közösségen belül is, melyekről csak újabb, átfogó kutatások révén nyerhetünk a homályos, felületi képnél pontosabb információkat.

A hiteles és pontos információk hiányát tetézte, hogy Ukrajna az első és mindmáig egyetlen, még 2001-ben lebonyolított népszámlálása óta nem szervezett újabb censzust az ország lakossága körében, a csaknem két évtizedes adatok azonban – főként a fent említett események következményeként – vitathatatlanul elavultak.

A kárpátaljai magyarok helyzetét tovább nehezítette az, hogy a 2004-es „narancsos forradalom” után 2014-ben egy újabb revolúció révén hatalomra jutott új ukrán politikai rezsim – hogy elterelje a figyelmet politikai és gazdasági kudarcairól, valamint a burjánzó korrupcióról – a nacionalista retorikát felerősítve a jogalkotásban is erőszakos ukránosításba kezdett, ami a tradicionálisan jó ukrán–magyar államközi kapcsolatokban is komoly konfliktusokat idézett elő.

A két szomszédos ország közötti konfliktus a 2017. szeptember 5-én Kijevben elfogadott új ukrán oktatási kerettörvény – pontosabban annak az oktatás nyelvét szabályozó 7. cikkelye – kapcsán éleződött ki (Закон України «Про освіту»). A jogszabály sokat vitatott 7. cikkelye az Ukrajnában élő kisebbségek olyan jogát szűkíti, amellyel a kárpátaljai magyarok és más nemzetiségek a kötelező közoktatás 19. század végi megszervezése óta rendelkeznek: a törvény az anyanyelven való tanuláshoz, illetőleg az oktatás nyelvének megválasztásához fűződő jogot korlátozza azzal, hogy az 5. osztálytól kezdve kötelezően előírja, hogy a tantárgyak egy részét (évről évre növekvő arányban) az államnyelven (tehát ukránul) kell oktatni.

A kárpátaljai magyarság érdekvédelmi szervezetei, oktatási és nyelvi jogi szakértői kezdetől fogva amellet foglaltak állást, hogy az oktatási kerettörvény 7. cikkelye ellentétes Ukrajna Alkotmányának számos rendelkezésével, több ukrán törvénnyel, továbbá nem egyeztethető össze Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásaival. A kijevi kormányzat képviselői, valamint ukrán nemzeti érzelmű szakértők azonban azt állították, hogy a jogszabály 7. cikke megfelel minden nemzetközi és hazai normának, és az ukrainai kisebbségek érdekeit szolgálja, amennyiben elősegíti, hogy a nem ukrán anyanyelvűek – köztük az ukránul szerintük jellemzően nem beszélő kárpátaljai magyarok – magas szinten elsajátítsák az államnyelvet.

Magyarország teljes diplomáciai súlyával kiállt a kárpátaljai magyarok régóta, már jóval az ukrán függetlenség elnyerése előtt is meglévő jogainak megőrzése mellett. A kisebbségek nyelvén folyó oktatást visszaszorító ukrainai jogszabály kérdését az Ukrajna keleti végein 2014 óta mindmáig tartó fegyveres konfliktus és a Krím orosz megszállása miatt biztonságpolitikai problémává emelte az ukrán sajtó és a politikai közbeszéd, amikor Magyarország, nem találva Kijevben fogadókészséget a jogszerűítő törvény módosítására, úgy próbált meg nyomást gyakorolni Ukrajnára az oktatási törvény módosítása érdekében, hogy blokkolta az Ukrajna és a NATO között a legmagasabb szintű politikai találkozók megrendezését.

Az sem segítette Kijev és Budapest viszonyának rendezését, hogy regnálásának utolsó napjaiban a kijevi Verhovna Rada (vagyis az ukrán parlament) 2019. április 25-én megszavazta „Az

ukrán mint államnyelv funkcionálásának biztosításáról” című törvényt (Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»), amely a magánélet és a hitélet kivételével minden területen előírja az államnyelv kötelező használatát.

A két szomszédos állam közötti viszonyt tovább feszítették a Magyarországgal, az Ukrajnába érkező magyarországi gazdaságélénkítő és egyéb támogatásokkal szemben, illetőleg a kárpátaljai magyar kisebbség ellen indított ukrajnai negatív sajtókampányok.

Mind ezek a körülmények, események és történések a figyelem középpontjába állították egyrészt Ukrajnát, másrészt Kárpátalja helyzetét és a kárpátaljai magyarok sorsát. Egyre nagyobb igény lett mind a politikum, mind a tudományos szakma, mind pedig a közvélemény körében arra, hogy hiteles és átfogó tények, adatok, információk álljanak rendelkezésre Magyarország legnagyobb szomszédjáról, azon belül az Európai Unió négy tagállamával (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország és Románia) határos Kárpátaljáról, valamint a kárpátaljai magyarokról. Ebben a kötetben olyan tanulmányok olvashatók, amelyek azoknak a társadalomtudományi kutatásoknak az eredményeit mutatják be szakmai alaposítással, ugyanakkor olvashatóan és közérthetően, amelyek épp ezt a célt szolgálják. Olvashatunk az elemzések között arról, hogyan alakult a 2001-es census óta a kárpátaljai magyarok lélekszáma. Információkat kapunk az áttelepülők számáról, illetve arról, hogy a(z) egyelőre(?) maradók mekkora hányada tervezi, hogy esetleg elhagyja szülőföldjét. Kiderül az empirikus vizsgálatok adataiból, milyenek látják a kárpátaljaiak az ukrán–magyar viszonyt, saját helyzetüket, milyenek a jövőre irányuló terveik és elképzeléseik. Képet kapunk arról, milyen nyelvtudással rendelkeznek a régióban élők, és hogy mennyire tartják hasznosnak a magyar, illetve az ukrán nyelvet. Adatokkal alátámasztott, érzelmektől mentes, azonban felelősen kidolgozott elemzést találunk arról is, milyen helyzetben vannak az asszimilációtól leginkább fenyegetett szórványban élő magyarok.

A kötetet az is kiemeli a hasonló jellegű szakpublikációk sorából, hogy a szerzők nem szeparált „kis magyar világ”-ként szemlélik és látatják Kárpátalját, hanem nagyon is tudatosan figyelnek a magyarok mellett élő más nemzetiségekre is. A TANDEM 2016 és 2019 kutatásoknak például külön ukrán almintája is volt. Mindemellett – s ez szintén nem megszokott a magyar társadalomtudományi kutatásokban – a kötet szerzői a régió magyar lakosságát végre nem homogén és monolit tömbként kezelik, hanem kitérnek a vegyes házasságban vagy a szórványban élő többes identitású magyarok, vagy éppen a magyar anyanyelvű romák kérdésére is. A leírás és elemzés során mindvégig érzékeltetik a szerzők azt is, hogy dinamikus változó, számos makro- és mikro szinten jelentkező, gyakran egymást erősítő vagy épp keresztező tényező függvényében átalakuló térről van szó, ahol szinte csak a folyamatos változás biztos, s ezért az ilyen, valamint a további kutatások elengedhetetlenül szükségesek

ahhoz, hogy tisztábban lássunk. Az elemzések empirikus kutatások eredményeire alapoznak, a kötet szerzői pedig megpróbálják feltárni és értelmezni, mi rejtőzik a számok mögött, tükröt tartva így elének. Ha valakinek nem tetszik, amit a tükörben lát, az nem feltétlenül a tükör hibája.

Összefoglalva: a magyarországi és kárpátaljai kutatók együttműködésében készült kötet empirikus vizsgálatok eredményei alapján ad láttelepet arról, milyen helyzetben és állapotban van a Magyarországgal szomszédos kárpátaljai régió, illetve hogy milyen folyamatok jellemzik az itt élők mindennapjait. A helyzet alapos ismerete, a pontos diagnózis felállítása nélkül nem lehet a jövőt tervezni. Éppen ezért ez a könyv nélkülözhetetlen olvasmány minden olyan felelős magyar számára, aki nem közömbös Ukrajna legnyugatibb régiója, azaz Kárpátalja és az itt élők sorsa iránt.

Beregszászon, 2019. november 28-án

Csernicskó István

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

intézetvezető

FELHASZNÁLT IRODALOM

S. Benedek A. (1991): Immár nem terra incognita! Bevezető sorok Botlik József és Dupka György könyvéhez. In: Botlik J., Dupka Gy. (szerk): Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, pp. 5–8.

Закон України «Про освіту» (Letöltés helye: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>).

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Letöltés helye: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>).